

GİRİŞ

BELİRLENİMCİLİKTEN ÖZGÜRLÜĞE

Çocuklarımız kendi çocuklarını nasıl eğitir? Durkheim'a (1902-1903) göre, her kuşak önceki kuşağın aktardığı kültürel modellere dayanarak sosyalleşecektir. Sosyolog açısından aktarım, sosyalleşme sürecinde çok önemli bir rol oynar. Aktarım, daha genç olanlara, bir disiplin ruhu benimseme ve topluma süreklilik vermek amacıyla, sosyal gruplara bağlılık geliştirme olanağı sunar. Çocuğun eğitimi, kuşaklar arası geçişi koşullandıran ilk öğrenmelerin temelinde yatar. Bu eğitim, en küçük yaşlardan itibaren aile bünyesinde gerçekleşir. Aile ortamı, çocuğa, en temel sosyal kodların (örneğin, sofrada düzgün oturmayı öğrenmek) yanı sıra bireyin sosyal ilişkiler kurmasına olanak veren pratikleri ve değerleri aktarır. Ailenin birey üzerindeki etkisi bu nedenle büyüktür.

Bununla birlikte sosyalleşme ailede bitmez. Başka ortamlar bireyin sosyal gelişimine katkıda bulunur. Okul, işyeri, spor kulübü, eş ilişkisi, arkadaş çevreleri, özel ya da kamusal alanlar sosyal bakımdan düzenlenen, aktarımda bulunan ve kişileri şekillendiren bir dizi ortamdır. Birey yaşamı boyunca çok sayıda etki kaynağıyla karşılaşır. Bir diğer deyişle aktarım, homo-

jen ve aile ortamıyla sınırlı bir olgu değildir. Ayrıca zaman içinde kendi olma bilincine varılması, bireye kendisi ile ilgili bilgiler edinme ve planlarını ilgileri doğrultusunda geliştirme olanağı sunar. Böylece insan için en temel olan sorular, bugün belirlenimcilik ile özgürlük arasında değişen çok geniş bir cevap yelpazesi bulmaktadır. Nereden geliyoruz? Kimiz? Nereye gidiyoruz? Bunlar sonuçları rastlantı ile zorunluluk arasında daima belirsiz olan varoluşsal sorgulamalardır.

Bir kuşaktan diğere geçiş, çok sayıda ekonomik, sosyokültürel, sembolik, psikolojik, pedagojik ve benzeri değişimleri de gözler önüne sermektedir. Bir toplumun kültürü değişmekte ve özellikle aile içinde, yeni bir düşünme, olma ve yapma biçimleri konjonktürünü belirlemektedir. Bu durumda bir toplumun mutasyonları, bir filtre gibi, aktarılan ile miras alınan arasına girmektedir. Öyle ki aktarım, peş peşe kuşaklar boyunca dönüşen nesnelere ilgili olmaktadır.

Nihayet aktarım zorunluluğu, aile tarafından sosyal olarak kurulan ve güvence altına alınan bir nesep bağına gerekli kılınmaktadır. Bununla birlikte eskiden tek anlamlı olan bu bağın, bugün birden çok boyutu kapsadığını tespit etmek gerekir. Aile ortamı heteroklit bir kavram haline gelmiştir. Uzmanlar aile birimini tanımlamakta zorlanmaktadır. Bundan böyle P. Merrieu'nün (1997, s. 91) öne sürdüğü gibi "aile, aynı buzdolabını kullanan kişiler topluluğudur." Artık aynı televizyon ekranına bakan kişiler topluluğu bile diyemiyoruz çünkü bugün "pek varlıklı olmayan ailelerde dahi her odada bir televizyon vardır" (a.g.e.). Günümüzde boşanma sayısı giderek artmaktadır; buna karşılık evlenme sayısı gerileme içindedir (Doutrelepont, Mortelmans ve Camsan, 2004, s. 489). Bu bağlamda tek ebeveynli aileler ve yeniden evlenme ile kurulan aileler çoğalmaktadır. Sonuç olarak tek ebeveynlilik halinde bu durum, nesep nosyonunu daraltmakta, yeniden evlenme yoluyla kurulan ailelerin çocukları için ise genişletmektedir.

Böylelikle zaman içinde sürekli mutasyona uğrayan sosyalleşme biçimleri ve yapılarındaki çeşitlilik ortasında, aktarım meselesi karmaşıklaşmaktadır. Durkheim'in izahatı gücünü

kaybetmekte ve bireyin, sürekli değişim halindeki bir dünyada içinden geçtiği pek çok sosyal alan üzerinden özgürlüğün yollarında ilerlemesine izin veren ve zayıflayan bir aktarım kavrayışına yerini bırakmaktadır. Bu, aktarım krizine giriştir (Kaës, 1993; de Singly, 2003).

ÖZGÜRLÜKTEN BELİRLENİMCİLİĞE

Sosyokültürel mutasyonlar, mirasçılarını geçmişlerinden daha bağımsız kılarak kuşaklar arası geçişi altüst eder görünmektedir. F. De Singly'nin (1993, 2000) tasvir ettiği şekliyle çağdaş ailenin dönüşümü, gerek kurumlar gerek kişiler karşısında daha geniş bir kişisel özerklik lehine, bireyleri tarihlerinden bağımsızlaştırma yönündeki bu eğilimi izlemektedir. Bu bağımsızlık açlığı eş ilişkisinde de kendini göstermektedir: Bugün "birlikte özgür" yaşamak (de Singly, 2000), bir başka ifadeyle, "kişisel zamandan ve paylaşılan zamandan oluşan bir "çift hayat" içinde kendini gerçekleştirmek" söz konusudur (*a.g.e.*, s. 1).

Peki bu kurtarıcı peri sadece bir illüzyon olmayacak mıdır? Topluma nüfuz eden değişimler, yeni bir gelişme mi getirecek yoksa yüzeysel bir düzeyde mi etkili olacaktır? Bir başka deyişle tanık olunan mutasyonlar, bireysel ve kimliksel referans noktalarında gerçek dönüşümlere yol açmakta mıdır yoksa Lampedusa'nın "Hiçbir şeyi değiştirmemek için her şeyi değiştirmek" şiarına yeniden sarılmak mı söz konusu olacaktır?

Bu soru, antropolog J. Frazer'in çalışmalarında (aktaran Meyer, 2000) daha önce ortaya atılmıştır. Soru ilkel toplumlardaki grupların kimliğine ilişkindir. *Le Rameau d'Or*'da (*Altın Dal*) (1890-1915) yazar, diğer şeylerin yanı sıra yasa koyucunun ya da şefin yerine, her devirde, her çevrimde bir diğerinin geçtiğini göstermektedir. Bu değişiklik, gruba, şefin toplumun üyeleri üzerindeki gücü ve üstünlüğü vasıtasıyla temsil ettiği farkı olabildiğince telafi etme olanağı vermektedir. Kral devir değişimine kurban edilir ama yerini bir başka kral alır, yasasını koyar ve çevrim yeniden başlar. Burada hiçbir şeyi değiştirme-

mek için değiştirmek söz konusudur; diğer bir ifadeyle farkları olabildiğince ortadan kaldırmak ve kimlikleri dönem dönem, kuşak kuşak korumak için iktidar alaşağı edilmektedir. Lévy-Bruhl ve Mauss gibi başka antropologlar da, ilkel addedilen toplumların dūřünūřünün, süreklilikleri güçlendirmek ve özellikle kurban ritüelleri yoluyla farkları ortadan kaldırmak amacıyla, farkların azaltılması ya da özümsemesi ilkesiyle işlediğini göstermiştir.

Süreklilik, insan ilişkilerine, kopuşlar ya da farklılaşmalardan daha sıkı yerleşmiştir. Bu sav, sadece ilkel toplumlar için değil, modern ve çağdaş toplumlar için de geçerlidir. Akademisyen Alain Peyrefitte (1998), gelişmenin insanlık tarihinde ender bir Őey olduğunu dūřünmektedir: “İstisna olan gelişme- dir, insanlık tarihinde ancak üç dōrt asır önce kendini göstermiş olan mucizevi bir istisnadır [...] Oysa gelişmeme, yeryüzünde belirlediğinden beri insanlığın ortak yazgısıdır” (s. 14). A. Peyrefitte’in, toplumların gelişiminin ve değişiminin evrensel- liğini ileri süren ortak duyuya ters dūřen epistemolojik kopuş olarak adlandırdığı Őey budur.

Yakınlarda yapılmış bir boylamsal inceleme (Doutrelepont vd., 2004), on bir senelik bir zaman zarfında sosyo-ekonomik göstergelerde zayıf bir değişim ortaya koymaktadır. Örneğin, başlıca sonuçlar “zaman içinde yoksulluklarda öznel ve parasal görel bir istikrarı” göstermektedir. Hiç Şüphesiz bu inceleme, özellikle mesleki alanda (daha özelde endüstriyel alandaki ücretlilerde) değişimlerin olagelen bir Őey olduğunu yadsımamaktadır. Meslek hayatları pek çok değişime maruz kalmıştır. Bu boylamsal incelemede soruşturulan çalışanların üçte ikisi, çalışmaya başlamalarından itibaren en az bir kez iş değiştirdiklerini belirtmektedir. Yarıısı düzenli olarak işveren değiştirdiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte, mesleki değişimlerin çoğunun baskı altında (işten atılma, zorunlu yeniden yapılandırma, üretim yerinin taşınması, vs...) meydana geldiğini belirtmek gerekir. Dolayısıyla burada bireyin, sosyalleşmenin ilke- leri ve kurumları karşısında özgürleşmesinden bahsedilemez: “Bu sonuçlar karşısında, hâlâ ne ölçüde bireysel tercihten ya da

iradi hareketten bahsedilebileceğini kendimize sorma hakkımız vardır” (a.g.e., s. 400).

Sosyo-ekonomik ve kültürel süreklilik mekanizmaları içinde, sosyal ayrımlar iş başındadır. P. Bourdieu'nün (1980, 1994) eleştirel sosyolojisi, belirli bir toplumun, kültürel ve sembolik sermayesini dönüştürmektense, kuşaklar boyunca koruma eğilimi içinde olduğu fikrine vurgu yapmaktadır. Bir grubu karakterize eden servet, kuşaklar boyunca aktarılmaktadır. Yaşam alışkanlıkları, sosyal ve kültürel pratikler ve değerler için durum budur. Bu farklı kültürel ve sembolik sermayelerin telkini ve içselleştirilmesi, farklı sosyalleşme ortamları üzerinden gerçekleşmektedir. Bu ortamlar arasında, aile, P. Bourdieu'ye göre, toplumsal yeniden üretim mekanizmalarının işlediği öncelikli yerdir. Gerçekten de her gün gerçekleştirdiği eğitim ve aşılama yoluyla aile, gelecek kuşaklara bir habituslar bütünü aktarmaktadır. Hiç şüphesiz aile değişmektedir ve artık geçmişte olduğu gibi bir statünün ya da bir servetin kalıtımını güvence altına alamamaktadır; ama şu anda, içinde her bir üyesinin, aktarılan bir kimliğin kaynaklarını bulduğu bir kültür ve bir bellek mirasını korumaktadır (Segalen vd., 2002).

KOPUŞ MU SÜREKLİLİK Mİ?

Kuşakların tarihi, özgürlük ile belirlenimcilik arasında iki yol katetmektedir: Bir yanda, çağdaş topluma nüfuz eden değişimlerin ve kopuşların yolu ve diğer yanda, sosyokültürel yeniden üretimlerin ve sürekliliklerin yolu. Bu yollar karşılıklı olarak birbirini dışlamakta mıdır? Diğer bir ifadeyle kopuş ile süreklilik arasında bir seçim yapmak mı söz konusudur? Ya da bu yollar paralel olarak birlikte varlık göstermekte midir? Diğer bir deyişle, bazıları kopuşları içinde barındıran, bazıları ise kuşaklar arası süreklilik tarafından ayakta tutulan kuşaklar olacak mıdır? Ya da bu yollar durmadan kesişmekte midir? Diğer bir deyişle kuşaklar arasında değişim ve süreklilik çevrimleri peş peşe birbirini mi izleyecektir?

Bu soruları mercek altına almak amacıyla, bir boylamsal incelemeyi temel alıp, onu sürdürmekteyiz. Bu incelemenin ilk evresi 1973'te başlamıştır (Pourtois, 1979). Bu çalışma, sosyal, psikolojik ve eğitsel çevrenin beş yaşındaki çocuğun gelişimi ve yedi yaşında okula uyumu üzerindeki etkisini incelemek amacıyla aile ortamını ele almaktadır. Bu incelemenin dikkat çekici yanı, evde anne ile çocuk arasında gerçekleşen eğitsel etkileşimleri gözlemlemek amacıyla bir deney mekanizmasından yararlanılmasıdır. İlk inceleme ile aramızda otuz yıl vardır. O dönemde gözlemlenen küçük çocuklar, bugün yetişkin, hatta bazıları ebeveyn olmuştur. Bunların içinden on sekiz tanesi, ilk çalışmadaki ailelerin uyduğu şartlar içindedir: Bu genç yetişkinler, çocukları beş yaşında olan ebeveynlerdir. Bu yeni aileler, ilk aile ortamında otuz yıl önce uygulanan gözlemeleme mekanizmasına tâbi olmuştur. Yapılan gözlemler ebeveynlerle ilgili olduğu kadar beş ve yedi yaşındaki çocuklarla da ilgilidir. Evde yaşanan eğitsel etkileşimler de, ilk incelemede benimlenen aynı deney koşullarında filme alınmış, çözümlenmiş ve yorumlanmıştır. Bu yöntem, otuz yıl arayla iki aile kuşağının karşılaştırılmasına olanak vermektedir.